

ORTA VADELİ PROGRAM

(2017-2019)

GİRİŞ

1. 2017 yılı merkezi yönetim bütçe sürecini başlatan ve 2017-2019 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program (OVP) Türkiye ekonomisinin istikrarlı ve daha rekabetçi bir zemine büyümesi ve toplum refahının yükseltilmesi için gerekli atılımları gerçekleştirmek üzere hazırlanmıştır.
2. OVP'nin temel amaçları, makroekonomik istikrarı ve mali disiplini koruyarak enflasyonu aşağı çekmek ve istihdamı artırmak, cari açığı artırmadan istikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyüme patikası oluşturmaktır. Program özellikle yatırımı ve üretimi destekleyici bir anlayışla hazırlanmıştır.
3. Program döneminde, yurt içi tasarrufları artırmak, özel yatırımlar ve ihracat kaynaklı büyümeyi sağlamak, sanayide yapısal dönüşümü hızlandırmak, teknoloji ve verimlilik düzeyini artırarak uluslararası piyasalarda daha rekabetçi hale gelmek temel önceliklerimizdir.
4. Söz konusu temel amaçlar çerçevesinde OVP döneminde Onuncu Kalkınma Planında yer alan Öncelikli Dönüşüm Programlarının ve Hükümet Programında yer verilen yapısal reformların hayata geçirilmesine devam edilecektir.

I. DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

A. DÜNYA EKONOMİSİ

5. Küresel büyüme halen zayıf ve kırılgan görünümünü sürdürmektedir. Küresel ekonomide düşük büyüme ortamı belirginleşmekte ve dünya büyüme oranları uzun dönem ortalamasının altında seyretmektedir. Ekonomik aktivite, gelişmiş ekonomilerde bir miktar yavaşlarken, gelişmekte olan ekonomilerde ise sınırlı bir toparlanma öngörülmektedir.
6. Küresel ticaret ve yatırımlarda belirginleşen yavaşlama eğilimi, uzun süredir devam eden zayıf küresel talep, azalan verimlilik artış hızı, düşük ücret seviyeleri, düşük ve istikrarsız emtia fiyatları, artan özel sektör borçluluğu, jeopolitik riskler ve siyasi belirsizlikler ile bankacılık sistemindeki sorunlar küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden referandumla ayrılma kararı (Brexit), bankacılık ve finansal piyasalardaki devam eden kırılganlıklar ve artan gelir eşitsizliği gibi etkenler küresel ekonomiye ilişkin kaygıları daha da artırmaktadır. Söz konusu gelişmeler neticesinde Uluslararası Para Fonu (IMF), dünya ekonomisinin 2016 yılında yüzde 3,1 oranında, 2017 yılında ise bir miktar toparlanarak yüzde 3,4 oranında büyüyeceğini tahmin etmektedir¹.
7. Gelişmiş ekonomilerde büyüme, potansiyelinin altında seyretmektedir. Ekonomiyi canlandırmakta yetersiz kalan parasal genişleme politikalarının yanı sıra ABD'de ekonomik aktivitenin yılın ilk yarısında beklenenin altında gerçekleşmesi ve Brexit kararının getirdiği aşağı yönlü riskler gelişmiş ekonomilerin 2016 yılı büyüme beklentilerini aşağıya çekmiştir. Gelişmiş ekonomilerin 2016 yılında yüzde 1,6 ve 2017 yılında yüzde 1,8 oranında büyümesi beklenmektedir.
8. ABD ekonomisi 2016 yılının ilk yarısında yaklaşık yüzde 1,0 ile beklentilerin altında büyümüştür. Söz konusu düşük büyüme performansında iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Sermaye harcamalarında ve stoklarda yaşanan düşüş, güçlü dolar ve zayıflayan dış talep nedeniyle azalan dış ticarete ek olarak 2016 yılı Kasım ayında

¹ Dünya ekonomisine ilişkin veriler IMF tarafından 2016 yılı Ekim ayında açıklanan tahminlerdir.

yapılacak ABD seçimlerinin getirdiği belirsizlik ortamı büyüme olumsuz yönde etkilemektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde, 2016 yılı ABD büyüme tahmini yüzde 2,2'den yüzde 1,6'ya indirilmiştir. Diğer taraftan, ABD ekonomisi diğer gelişmiş ekonomilerden olumlu yönde ayrılmaya devam etmektedir. İstihdamın artması ve petrol fiyatlarındaki düşüğe bağlı olarak reel harcanabilir gelirin yükselmesi büyümenin itici gücü olan özel tüketim harcamalarını desteklemeye devam etmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde, ABD ekonomisinin 2017 yılında yüzde 2,2 oranında büyümesi beklenmektedir.

9. ABD Merkez Bankası (Fed)'in politika normalizasyon süreci beklenenden daha yavaş ilerlemektedir. 16 Aralık 2015 tarihinde faiz oranını 25 baz puan artıran Fed, 2016 yılında yapılan altı toplantısında da politika faiz oranında değişikliğe gitmemiştir. Son güncel ekonomik veriler, yapılacak başkanlık seçimlerinin yarattığı siyasi belirsizlik ve küresel konjonktürdeki değişkenlik nedeniyle Fed'in 2016 yılı Aralık ayından önce yeni bir faiz artırımına gitmeyeceği beklenmektedir.

10. Avro Bölgesinde geçtiğimiz iki yıl içerisinde uygulanan varlık alım programının ve uzun süredir devam eden genişleyici para politikasının etkisiyle büyüme desteklenmiştir. Bununla birlikte, küresel finansal kriz kaynaklı sorunlar hala aşılanamamıştır. Bölge ülkelerinde işsizlik yüksek ve enflasyon yüzde 2 olan hedefin altında seyretmekte, kredi talebi ve yatırımlar düşük düzeyini sürdürmektedir. Diğer taraftan Brexit kararı, kemer sıkma politikaları ve mülteci sorunu Birlik içinde politik gerilimi artırmakta ve Avrupa Birliği'nin geleceğine güveni azaltmaktadır.

11. Avrupa Merkez Bankası deflasyonist risklerin ve iktisadi yavaşlamanın belirginleşmesi nedeniyle 2016 yılının Mart ayında uzun süredir uygulamakta olduğu negatif faiz oranını daha da aşağı çekmiş ve aylık varlık alım büyüklüğünü artırmıştır. Avro Bölgesinin 2016 yılında yüzde 1,7; 2017 yılında ise yüzde 1,5 oranında büyüyeceği öngörülmektedir.

12. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde büyüme dinamikleri zayıf seyretmekte ve ülke ekonomileri farklılaşan bir görünüm sergilemektedir. Azalan küresel ticaret, Çin ekonomisinin yavaşlaması ve emtia fiyatlarındaki dalgalanma gibi etkenler bu ekonomilerde potansiyelin altında gerçekleşen büyüme hızlarına neden olmaktadır.

13. Yüksek oranlı sermaye çıkışları ve artan dış finansman maliyeti nedeniyle sıkılaşan finansal koşullar, düşük emtia fiyatları, sınırlı kamu mali alanı, cari işlemlerdeki dengesizlikler ve para politikasındaki sıkılaştırma baskısı gelişmekte olan ekonomilerde büyüme görünümünü olumsuz etkilemektedir.

14. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin 2016 yılında yüzde 4,2 ve 2017 yılında yüzde 4,6 oranında büyüyeceği beklenmektedir. Çin'in 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla yüzde 6,6 ve yüzde 6,2 oranında büyüyeceği öngörülmektedir. Çin ve Hindistan hariç tutulduğunda ise 2016 yılında yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin yüzde 2,1 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

15. Küresel kriz sonrasında ivme kaybeden dünya ticaret hacmi büyümesi, 2015 ve 2016 yıllarında keskin bir şekilde yavaşlamıştır. Kırılgan küresel ekonomi ve düşük küresel ticaret birbirini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. 2016 ve 2017 yıllarında dünya ticaret hacmi artışının sırasıyla yüzde 2,3 ve yüzde 3,8 olması beklenmektedir.

16. Fed'in para politikasındaki normalleşme süreci, ABD başkanlık seçimleri, Brexit kararının AB ve diğer ülkelere olası etkileri, Çin ekonomisinin yavaşlaması ve yeniden dengelenme süreci, bölgesel jeopolitik gelişmeler ve riskler önümüzdeki dönemde küresel büyüme görünümünü etkileyecek unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

B. TÜRKİYE EKONOMİSİ

17. 2015 yılında Türkiye ekonomisi OVP hedefiyle uyumlu bir şekilde yüzde 4,0 oranında büyümüştür. 2015 yılında Çin ve Hindistan hariç yükselen ekonomilerin ve gelişmekte olan ülkelerin ortalama büyüme hızı ise yüzde 1,8'dir.

18. Jeopolitik gerginliklere ve küresel ekonomideki zayıflıklara rağmen 2016 yılının ilk yarısında GSYH yüzde 3,9 oranında artış kaydetmiştir. Tarımsal üretimin büyümesi olumsuz hava koşulları ve bir önceki yıldaki yüksek baz etkisi nedeniyle sınırlı kalmıştır. Sanayi sektörü ikinci çeyrekteki yavaşlamaya rağmen büyümeyi desteklemiştir. Hizmetler sektöründe ise ticaret ve inşaat alt kalemlerinde nispeten yüksek katma değer artışları kaydedilmiştir.

19. Yılın ilk yarısında yurtiçi talep kaynaklı bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde, özel tüketim harcamaları güçlü seyrederken, özel kesim sabit sermaye yatırımları gerilemiştir. Ticaret ortaklarındaki zayıf büyüme ve özellikle turizm sektöründe yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak 2016 yılının ilk yarısında net ihracatın büyümeye katkısı negatif 1,8 puan seviyesinde gerçekleşmiştir.

20. Temmuz ayında sanayi üretimindeki gerileme, tarımda özellikle hububat kaynaklı üretim azalması ve turizm sektöründe yaşanan olumsuzluklar yanında 15 Temmuz menfur darbe girişimi büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Zamanında alınan tedbirlerle ekonomi hızla normalleşme sürecine girmiş olmakla birlikte, söz konusu gelişmelerin tüketici ve yatırımcı beklentilerine geçici de olsa negatif etkileri nedeniyle 2016 yılı üçüncü çeyreğinde büyümenin nispeten zayıf gerçekleşmesi beklenmektedir.

21. 2016 yılının son çeyreğinde sanayi üretiminin ivme kazanması ve hizmetler sektöründe büyümeyi destekleyici görünümün devam etmesi beklenmektedir. Yılın üçüncü çeyreğinde yavaşlaması beklenen yurt içi talebin alınan tedbirlerle son çeyrekte tekrar canlanması ve büyümeyi desteklemesi öngörülmektedir. Bu gelişmeler ve beklentiler altında 2016 yılında GSYH artış hızının yüzde 3,2 seviyesinde kalacağı tahmin edilmektedir.

22. 2015 yılında yüzde 4,0 oranında gerçekleşen büyüme hızına üretim faktörlerinin katkıları incelendiğinde, toplam faktör verimliliğinin büyümeye sınırlı düzeyde pozitif katkı sağladığı, istihdamın büyümeye katkısının ise azaldığı görülmektedir. 2016 yılında ise, toplam faktör verimliliğinin büyümeye düşük düzeyde bir negatif katkı yapması beklenmektedir. Program döneminde, izlenecek politikalarla tekrar ivme kazanması beklenen büyümeye, toplam faktör verimliliğinin katkısının artırılması ve daha dengeli ve yüksek bir büyüme yapısına ulaşılması hedeflenmektedir.

23. 2015 yılında yüzde 10,3 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2016 yılının ilk çeyreğinde mevsimsel düzeltilmiş verilere göre yüzde 10,1 seviyelerine kadar gerilemiştir. Büyümedeki kısmi yavaşlama, tarım istihdamındaki daralma ve işgücüne katılım oranındaki artışın etkisiyle artış eğilimine giren işsizlik oranı, yılın ikinci çeyreğinde mevsimsel düzeltilmiş verilere göre yüzde 10,3 seviyesine ulaşmıştır. 2016 yılında işsizlik oranının yüzde 10,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

24. Jeopolitik olumsuzlukların devam etmesi ve ticaret ortaklarımızda büyümenin beklentilerin altında kalması sonucunda 2015 yılında ihracat, bir önceki yıla göre yüzde 8,7 oranında düşüş kaydetmiş ve 143,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat performansında gözlenen zayıflamada; yakın coğrafyadaki siyasi gelişmeler, euro/dolar paritesindeki aşağı yönlü hareket ve gerileyen ticaret fiyatları ile petrol fiyatlarındaki düşüşün ticaret ortaklarımızda yarattığı gelir etkisi de önemli rol oynamıştır.

25. Enerji fiyatları başta olmak üzere küresel emtia fiyatlarının azalması, ekonomik hareketliliğin ılımlı seyri ve yurt içi üretimi teşvik edici politikaların uygulanması ile 2015 yılında ithalat yüzde 14,4 oranında gerileme kaydetmiş ve 207,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Altın ticaretinde yaklaşık 4 milyar dolar fazla verilmiştir.

26. Bu gelişmelere bağlı olarak dış ticaret açığının milli gelire oranı 1,8 puan seviyesinde iyileşme kaydederken, seyahat gelirlerinin beklentilerin altında kalmasına rağmen petrol fiyatlarındaki gerileme sonucunda 2015 yılında cari açığın GSYH'ya oranı bir önceki yıla göre 0,9 puan azalarak yüzde 4,5 seviyesine gerilemiştir.

27. 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat, olumsuz jeopolitik koşulların ve küresel ekonomideki zayıf büyümenin devam etmesi nedeniyle geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2,4 oranında azalarak 93,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmetler ticaretinde özellikle turizm sektöründe yaşanan yavaşlama, uluslararası ticareti olumsuz etkileyen güvenlik sorunları ve emtia fiyatlarında görülen aşağı yönlü eğilimin devam etmesi, ihracat artışını sınırlandıran faktörler arasındadır. Euro Bölgesinde Brexit başta olmak üzere yaşanan gelişmeler de ticaret ortaklarımızın ekonomik hareketliliğini zayıflatarak ticaret kanallarının genişlemesini etkilemiştir.

28. 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7,2 seviyesinde azalarak 130,8 milyar dolar olmuştur. 2016 yılının ilk üç çeyreğinde ise özellikle turizm gelirlerindeki azalmaya rağmen cari açıkta azalma eğilimi devam etmiştir.

29. Jeopolitik gerginliklerin devam etmesi, yurt dışı piyasalarda yaşanan durgunluk, Rusya krizi ve ihracat fiyatlarındaki azalma nedenleriyle ihracatın 2016 yılında 143,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

30. Büyümenin yavaşlaması, dış piyasalardaki durağan yapı, ithal fiyatlarının zayıf görünümü, ticareti engelleyen faktörlerin artması ve tüketimin iç piyasaya yönelmesi sonucunda 2016 yılında ithalatın 198 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Uluslararası petrol fiyatlarındaki azalmanın 2016 yılı enerji ithalatını 27,5 milyar dolara indirmesi beklenmektedir.

31. Seyahat gelirleri 2016 yılı gerçekleşme tahmininin OVP'de öngörülenden 8,4 milyar dolar daha az olmasına rağmen, dış ticaret hadlerindeki iyileşme nedeniyle cari işlemler açığındaki bozulmanın 2,7 milyar dolar ile sınırlı kalması beklenmektedir. Diğer taraftan, milli gelirin cari açıktaki bozulmadan daha fazla artmasına bağlı olarak 2016 yılında cari açığın milli gelire oranının bir önceki yıla göre 0,2 puan iyileşerek 4,3 seviyesinde gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

32. 2015 yılında TÜFE artış oranı yüzde 8,8 olarak kaydedilmiştir. 2016 yılı Ocak-Eylül döneminde ise TÜFE birikimli artış oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık 1,5 puan azalarak yüzde 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, yıl genelinde olumlu seyreden gıda fiyatları ve Türk Lirasındaki değer kaybının enflasyon üzerindeki etkilerinin azalması sonucu çekirdek enflasyondaki azalma etkili olmuştur. Öte yandan, bütün ürünleri fiyatlarındaki belirgin artış ise TÜFE birikimli artış oranındaki yavaşlamayı sınırlamıştır. TÜFE'de 2016 yılı Eylül ayı itibarıyla yıllık artış hızı yüzde 7,28'e gerilemiştir. Yılın geri kalanında TÜFE yıllık artış oranının yatay bir seyir izlemesi ve yıl sonunda yüzde 7,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

33. 2016 yılının genelinde, küresel finansal koşullar görece iyileşmiş, yurt içi kredi artış hızı yavaşlamış ve artan dış ticaret hadleri dış dengeyi iyileştirici şekilde gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda TCMB 2015 yılında ilan ettiği şekilde, geleneksel olmayan para politikası çerçevesini terk ederek ve faiz koridorunu politika faizi etrafında daha simetrik hale getirecek şekilde daraltarak, 2016 yılı Mart ayından

İtibaren faiz koridorunun üst bandında toplamda 250 baz puan indirimine gitmiştir. Bunun yanı sıra Banka, finansal istikrarı destekleyici, döviz ve Türk Lirası likiditesini düzenleyici adımlar atmıştır. Bu doğrultuda, zorunlu karşılık oranları düşürülmüş, teminat koşulları sadeleştirilmiş ve ihracat reeskont kredilerinin döviz rezervlerine katkısını artıracak adımlar atılmıştır.

34. 2015 yılında genel devlet toplam gelir ve harcamaları 2014 yılına göre GSYH'ya oran olarak sırasıyla 1,4 puan ve 0,9 puan artmıştır. Bir önceki yıla göre kaydedilen önemli gelir artışının yaklaşık yarısı dolaylı vergiler diğer yarısı da sosyal güvenlik primi tahsilatları kaynaklı olmuştur. Faiz harcamalarındaki 0,1 puanlık azalışa rağmen gerçekleşen harcama artışında genel devlet cari giderleri, yatırımları ve transferler toplamının katkısı eşit ölçüde görülmektedir.

35. Bu çerçevede, 2015 yılında GSYH'ya oran olarak genel devlet açığı yüzde 0,1; genel devlet faiz dışı fazlası ise yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir.

36. 2016 yılında özelleştirme gelirleri dâhil genel devlet gelirlerinin bir önceki yıla göre 0,9 puan artarak GSYH'ya oranla yüzde 41,9 olması beklenmektedir. Genel devlet faiz dışı harcamalarının ise özellikle cari harcamaların etkisiyle 2015 yılı seviyesinin 3 puan üzerine çıkarak GSYH'ya oranla yüzde 41,2 seviyesinde olması öngörülmektedir.

37. Bu gelişmelere paralel olarak, genel devletin 2016 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,9 açık vermesi, genel devlet faiz dışı fazlasının ise yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

38. 2015 yılında yüzde 2,1 olan faiz harcamaları ve özelleştirme gelirleri hariç genel devlet fazlasının GSYH'ya oranının 2016 yılında yüzde 0,1'e düşmesi, 2016 yılı program tanımlı genel devlet faiz dışı dengesinin ise yüzde 1,4 açık vermesi öngörülmektedir.

39. 2015 yılında sıfırlanan kamu kesimi borçlanma gereğinin 2016 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,7'ye yükselmesi; program tanımlı kamu kesimi dengesinin ise aynı dönemde yüzde 0,7 fazladan yüzde 1,2 açığa dönmesi beklenmektedir.

40. 2015 yılında GSYH'nın yüzde 32,9'u olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun, 2016 yılında yüzde 32,8 olması öngörülmektedir.

II. TEMEL AMAÇ

41. OVP'nin temel amaçları; istikrarlı ve kapsayıcı niteliğiyle büyümeyi artırmak, enflasyonu düşürmek, cari açığı azaltma eğilimini korumak, ekonominin rekabet gücünü, istihdam ve verimlilik seviyesini artırmak, mali disiplinin kalitesini artırmak ve kamu maliyesini güçlendirmektir.

42. Program döneminde büyüme stratejisi; beşeri sermayenin geliştirilmesi, işgücü piyasasının etkinleştirilmesi, teknoloji ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılması, fiziki altyapının güçlendirilmesi, kurumsal kalitenin iyileştirilmesi şeklinde beş temel eksen üzerine oturmaktadır.

43. Yurt içi tasarrufları artırmak, özel yatırımlar ve ihracat kaynaklı büyümeyi sağlamak, sanayide yapısal dönüşümü hızlandırmak, teknoloji ve verimlilik düzeyini artırarak uluslararası piyasalarda daha rekabetçi hale gelmek Programın temel öncelikleridir.

44. Bu çerçevede; yüksek katma değerli mal ve hizmet ihracatı artırılması, yurt içi üretim ve ihracatın ithalata olan bağımlılığının azaltılması, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması ve kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi, işgücü becerisi ve üretkenliğinin artırılması, istihdam piyasasının daha esnek hale getirilmesi, hukuki düzenlemelerde öngörülebilirliğin artırılması, kayıt

dışılıkla mücadele edilmesi, iyi yönetim, yerel yönetimler ve bölgesel gelişme alanlarında başlatılan yapısal dönüşüm ve reformların tamamlanması önem arz etmektedir.

III. MAKROEKONOMİK HEDEFLER VE POLİTİKALAR

A. PROGRAM DÖNEMİ HEDEF VE GÖSTERGELERİ

45. Programın makroekonomik çerçevesi oluşturulurken dönem içerisinde; küresel belirsizliğin azalacağı, küresel büyümenin tedricen artacağı, ticaret ortaklarımızın ılımlı büyüyeceği, finansal piyasalardaki dalgalanmaların ve jeopolitik risklerin azalacağı, Fed'in faiz artırımlarının sınırlı olacağı, büyümenin finansmanına yurt içi tasarruflarla birlikte yabancı sermaye girişinin katkı sağlayacağı, enerji ve altın hariç dış ticaret hadlerinde görece bir iyileşme olacağı varsayılmıştır.

1. Büyüme

46. OVP'de 2017 yılı GSYH büyümesi yüzde 4,4 olarak öngörülmüştür. 2018 ve 2019 yıllarında ise üretken alanlara yönelik yatırımlarla desteklenen, daha çok yurt içi tasarruflarla finanse edilen, verimlilik artışına dayalı bir büyüme stratejisiyle GSYH artış hızı yıllık yüzde 5 olarak hedeflenmiştir. Öngörülen verimlilik artışının özel kesim yatırımlarından ve yapısal reformlardan kaynaklanması beklenmektedir. Bu dönemde büyüme hızı yükselirken enflasyon ve cari açığın düşeceği öngörülmüştür.

47. Özellikle sanayi sektöründe üretimde verimliliği artırmaya yönelik politikalar yoluyla toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı artırılacak ve özel kesim yatırımları ve ihracata dayalı bir büyüme yapısı desteklenecektir.

2. Kamu Maliyesi

48. Kamu kesimi genel dengesinin 2017 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 1,5 açık vermesi ve açığın Program dönemi sonunda yüzde 0,9 seviyesine gerilemesi hedeflenmektedir.

49. 2017 yılı sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 1,7 olması öngörülen genel devlet açığının 2019 yılında yüzde 1'e gerilemesi hedeflenmektedir.

50. 2016 yılında yüzde 1,6 olacağı tahmin edilen merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranının 2017 yılında yüzde 1,9'a yükselmesi öngörülmektedir. Bunun temel nedeni; büyümeyi destekleyecek şekilde üretimi, yatırımı, ihracatı, istihdamı artırmaya ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik olarak kamu harcamalarına yapılan tahsislerdir.

51. 2017 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 0,6 olması öngörülen program tanımlı kamu kesimi açığının dönem sonunda yüzde 0,9 fazlaya döneceği öngörülmektedir.

52. Genel devlet toplam harcama ve gelirlerinin GSYH'ya oranlarının, 2017 yılındaki sırasıyla yüzde 43 ve yüzde 41,4 olan seviyelerinden Program dönemi sonunda kademeli bir azalışla yüzde 40,6 ve yüzde 39,7 seviyelerine gerilemesi beklenmektedir.

53. 2017 yılında, GSYH'ya oran olarak 0,4 puan artışla yüzde 30,8'e yükselmesi beklenen toplam vergi yükünün tedrici bir azalışla Program dönemi sonunda yüzde 30,2'ye gerilemesi öngörülmektedir.

54. GSYH'ya oranla, 2017 yılında yüzde 31,9 olarak gerçekleşmesi beklenen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun Program dönemi sonunda yüzde 29,9'a düşürülmesi hedeflenmektedir.

3. Ödemeler Dengesi

55. 2017 yılında 153,3 milyar dolar olması hedeflenen ihracatın dönem sonunda 193,1 milyar dolara, 214 milyar dolar olması hedeflenen ithalatın ise dönem sonunda 261,8 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

56. Program döneminde yıllık ortalamada reel olarak ihracatın yüzde 6,7, ithalatın ise yüzde 4,5 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

57. Program döneminde; teşvik tedbirlerinin de etkisiyle teknoloji yoğun üretimin ivmelenmesi, başta enerji olmak üzere ithal girdilere olan bağımlılığın azaltılması ve hizmetler ticaretinde yaşanan gelir kaybının telafi edilmesi sonucunda 2017 yılında cari açığın milli gelire oranının yüzde 4,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yapısal reformlara kararlılıkla devam edilmesi, ticaret ortaklarında yaşanan ekonomik ve siyasi belirsizliklerin azalmasına bağlı olarak Program dönemi sonunda cari açığın milli gelire oranının yüzde 3,5 seviyesine inmesi hedeflenmektedir.

58. Ekonomik faaliyetlerdeki ivmelenmeye ve petrol fiyatlarındaki yukarı yönlü eğilimin devamına bağlı olarak enerji ithalatının 2017 yılında 32 milyar dolar olacağı tahmin edilmiştir. Dönem sonunda ise enerji ithalatının nominal artış seyrini koruması ve 41,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

59. 2017 yılında 23,5 milyar dolar olması beklenen seyahat gelirlerinin, uluslararası güvenlik kaygılarının azalmasına ve dış politikadaki olumlu gelişmelere bağlı olarak yıllık ortalama yüzde 14,6 oranında artışla Program dönemi sonunda 27,7 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

4. Enflasyon

60. Toplam talep koşullarının enflasyonu azaltıcı yönde yaptığı katkının Program döneminde devam edeceği öngörülmektedir. Gıda enflasyonunun 2017 yılında yüzde 7,0 olarak gerçekleşmesi ve sonrasında nispeten yatay seyir izlemesi beklenmektedir. Brent tipi ham petrol yıllık ortalama fiyatının 2017 yılında 50,7 dolar/varil civarında olması ve sonrasında ise tedrici olarak yükseleceği varsayılmıştır. Bu varsayımlara göre TÜFE yıllık artış oranının 2017 yılında yüzde 6,5'e gerileyeceği, Program döneminin sonunda ise yüzde 5,0 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

5. İstihdam

61. Program döneminde işgücüne ve istihdama katılımın artırılmasına yönelik uygulanacak politikalar sonucunda tarım dışında ilave 2.609 bin kişinin istihdam edilmesi beklenmektedir. Bu dönemde toplam istihdam artışının 2.318 bin kişi olacağı öngörülmektedir.

62. 2016 yılı sonunda yüzde 51,8 olması beklenen işgücüne katılım oranının Program dönemi sonunda yüzde 53,5'e ulaşması hedeflenmektedir.

63. 2016 yılında yüzde 46,3 olması beklenen istihdam oranının dönem sonunda yüzde 48,3'e yükselmesi beklenmektedir. Böylece, dönem sonunda istihdam edilen kişi sayısı 29.534 bine ulaşacaktır.

64. İstihdamda tarım sektörünün ağırlığının 2016 yılında yüzde 19,3 olarak gerçekleşmesi beklenirken, 2019 yılında bu oranın yüzde 16,8'e gerileyeceği tahmin edilmektedir.

65. 2016 yılında yüzde 10,5 olacağı tahmin edilen işsizlik oranının, 2019 yılında yüzde 9,8 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir.

B. MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR

1. Büyüme

66. Program döneminde makroekonomik istikrar ve kazanımlar güçlendirilirken, mikroekonomik ve sektörel dönüşümlere odaklanmak suretiyle büyüme potansiyeli yukarı çekilecektir.
67. Yurt içi tasarrufların artırılması ve daha üretken alanlara yönlendirilmesi ve özel sektör imalat sanayii yatırımlarının artırılması, imalat sanayiinin GSYH içindeki payının yükseltilmesi ve işgücü verimliliğinin artırılması büyümenin sürdürülebilirliği ve ekonominin küresel rekabetteki konumunun güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.
68. Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için, adil bir yargı sisteminin hızlı ve tutarlı bir şekilde çalışmasına yönelik gerekli ortam oluşturulacaktır. Bu kapsamda, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri esas alınmaya devam edilecektir.
69. Kamu kesiminde ve özel kesimde kurumsallaşmaya daha da önem verilecek; başta işgücü kalitesinin iyileştirilmesi olmak üzere kurumlarda verimliliği artıracak reformlara öncelik verilecektir.
70. İç ve dış talep arasında denge gözetilerek, büyümenin istikrarlı bir artışla hedeflenen hızda seyretmesi amacıyla para, maliye ve gelirler politikaları koordinasyon içerisinde yürütülecektir.
71. Tarımsal desteklemelerde arz dengesi, dış ticaret politikaları dikkate alınacak, ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilerek havzalar düzeyinde sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir.
72. Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine, gen kaynaklarının korunmasına, ıslah çalışmalarına, nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik çalışmalara öncelik verilerek, güdümlü projelerle tarım-sanayi-üniversite arasındaki işbirlikleri artırılabilecektir.
73. Doğal kaynak zenginliğinin ve tarımsal ürün çeşitliliğinin, teknoloji yardımıyla üretime ve rekabet avantajına dönüştürülmesine yönelik bir strateji izlenecektir.
74. Arazi toplulaştırma çalışmalarına devam edilecek ve tarla içi geliştirme hizmetleri güçlendirilecektir.
75. Tarım politikalarının yürütülmesine ilişkin bilgi altyapısı ile idari yapı geliştirilecek ve tarımsal bilgi sistemleri AB ile uyumlu hale getirilecektir.
76. Sanayide özel sektör öncülüğünde, dışa açık, rekabetçi, yenilikçi, yüksek katma değer yaratan, Ar-Ge tabanlı ve çevreye duyarlı bir üretim yapısına dönüşüm hızlandırılacaktır. Bunun için; nitelikli istihdam altyapısı oluşturulacak, girişimcilik kapasitesi güçlendirilecek, ticarileşme ve markalaşma süreçlerinin işlerliği artırılacak, sağlık endüstrilerinin, kentleşme ve kentsel dönüşümde katma değer yaratan sektörlerin desteklenmesine önem verilecektir.
77. Yeni rafineri inşası, elektrikli otomobil imalatı, ileri teknoloji içeren hava taşıtı motorları ve parçalarıyla, ilaç ve tıbbi cihaz üretimi konularında Ar-Ge ve yatırım teşvik sistemi güçlendirilerek yurt içi üretim kapasitesi artırılabilecektir.
78. Sanayi girdilerinin ülke içinden karşılanma oranının artırılmasını teminen, yüksek miktarda yatırım gerektiren ara malı ve sanayi hammaddelerinin üretimine öncelik verilecektir.
79. Uzak ve havacılık teknolojilerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, bu alanda ulusal kapasitenin artırılması için Uzak Ajansı kurulacaktır.

80. KOBİ'lerin Ar-Ge ve yenilik yoluyla rekabet güçleri artırılacak; markalaşmaları, kurumsallaşmaları, yenilikçi iş modelleri geliştirmeleri desteklenecek ve uluslararası ihracat pazarlarına erişimleri kolaylaştırılacaktır.
81. KOBİ'lere kredi sağlanması konusundaki riskleri azaltacak finansal araçların daha etkin kullanılabilmesini sağlayacak tedbirler alınacaktır.
82. Firmaların finansmana erişiminin kolaylaştırılması kapsamında Taşınır Rehni Kanunu çıkarılacaktır.
83. Ulaştırma ve lojistik altyapısı güçlendirilecek; lojistik merkezler ekonominin ihtiyaç duyduğu etkinliğe kavuşturulacak ve rekabet gücüne katkısı artırılacaktır.
84. Başta geniş bant olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri alt yapısının geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasıyla bilgi toplumuna dönüşüm hızlandırılacak; özellikle hizmetler sektöründe yüksek katma değerli üretim ve ihracatın artırılması sağlanacaktır.
85. Ticaret ve finans alanında hukuki süreçlerin kolaylaştırılması amacıyla arabuluculuk sistemi geliştirilecek, bilirkişilik müessesesi ve noterlik sistemi yeniden yapılandırılacak, finans ve bilişim başta olmak üzere ekonominin farklı alanlarına yönelik ihtisas mahkemeleri kurulacak, yargılama süreleri kısaltılacak, Rekabet Kurumunun vermiş olduğu kararlara yönelik uzlaşma müessesesi oluşturulacaktır.
86. Yüksek ve istikrarlı büyüme için yatırım ve iş ortamının daha da geliştirilmesine yönelik tedbirlerle özel kesimin desteklenmesine devam edilecektir.
87. Fikri mülkiyet ve patent hakları korunacak, Sınai Mülkiyet Kanunu çıkarılacaktır.
88. Esnaf ve sanatkârın işyeri açmasına yönelik bürokratik işlemler azaltılacaktır.
89. Özel yatırımların teşvikine yönelik uygulamalarda maliyet-etkinlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik, esneklik, atıl kapasite oluşturulmaması ile verimlilik ilkeleri gözetilecektir.
90. Yatırım Destek Ofislerinin kurumsal ve beşeri kapasiteleri güçlendirilerek özel kesim yatırımlarına katkısı artırılacaktır.
91. Uygun nitelikte yatırım yeri tahsisi yapabilmek için hazine arazileri başta olmak üzere yatırıma elverişli arazilerin envanteri çıkarılacak ve tahsis süreçleri etkinleştirilecektir.
92. Kamu yatırımlarının özel kesim yatırımlarını tamamlayıcı şekilde, öncelikli ve büyük ölçekli altyapı alanlarına yoğunlaştırılmasına devam edilecektir.
93. Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) yöntemiyle başlatılan büyük projeler tamamlanacak; yeni projelerin aynı kapsamda gerçekleştirilmesine devam edilecektir.
94. Özel sektörün yatırım amaçlı kullanabileceği uzun vadeli fonlara erişimi kolaylaştırmak, bu fonların miktarını artırmak ve maliyetlerini düşürmek yönünde mekanizmalar geliştirilecektir.
95. Sermaye piyasalarında araç çeşitliliği ve derinliğine katkı sağlamak, yurt içinde kamuya ait olan varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, stratejik, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için kurulan Türkiye Varlık Fonu etkin bir şekilde kullanılacaktır.
96. Girişim sermayesi ve bireysel katılım sermayesi gibi yenilikçi finansman imkânları ve teknolojik girişimcilik destek modelleri geliştirilecektir.

97. Enerji alanında arz güvenliğinin sağlanması için bir taraftan yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları harekete geçirilecek, diğer taraftan nükleer teknoloji yatırımlarına devam edilecektir.
98. Türkiye'nin uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumunu güçlendirecek projelere ağırlık verilecektir.
99. Rüzgâr, güneş, hidroelektrik gibi alternatif enerji kaynakları üreten tesislerde kullanılan makine ve teçhizatın yurt içinde üretilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
100. Komşu ülkelerle elektrik ticaretini kolaylaştırmak amacıyla elektrik iletim şebekesinin altyapısı güçlendirilecektir.
101. Kömür ve jeotermal gibi yerli kaynakların potansiyelinin tespitine yönelik arama faaliyetlerine hız verilecektir.
102. Madenlerin ekonomiye kazandırılması için yeni bir işletmecilik modeli geliştirilecektir.
103. Kamu alımları, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine katkı sağlayacak; yeniliği, yerileştirmeyi, teknoloji transferini ve yenilikçi girişimciliği teşvik edecek şekilde kullanılacaktır.
104. Başta ilaç ve tıbbi cihaz sektörleri olmak üzere yüksek teknoloji ürünlerde kamu alım garantisine dayalı üretim yapılabilmesi için ürün bazlı yerli tedarik modelleri uygulanacaktır.
105. Enerji, sağlık, havacılık, uzay, otomotiv, raylı sistemler, bilişim ve savunma sektörleri gibi öncelikli sektörlerde teknolojik ürün yatırımları, prototip geliştirme süreçleri ve kümelenme çalışmaları desteklenecektir.
106. Mevcut araştırma altyapıları başta nitelikli insan gücü olmak üzere bütün boyutlarıyla güçlendirilecek, yeni altyapıların oluşturulmasında ihtiyaç duyulan öncelikli alanlara odaklanılacaktır.
107. Eğitim kalitesinin artırılmasına ve beşeri sermayenin niteliğinin yükseltilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. Bu kapsamda; öğretmen yetiştirme sürecinin kalitesi artırılacak, ikili öğretim tamamen kaldırılacak, okul öncesi eğitim kademeli olarak zorunlu hale getirilecek ve beşinci sınıfların müfredatı dil öğretimi açısından yeniden düzenlenecektir.
108. Rekabet gücünün artırılabilmesi için imalat sanayinin tarım ve hizmet sektörleriyle ve kendi alt sektörleri arasındaki entegrasyon güçlendirilecektir.
109. Çevre dostu yaklaşımların barındırdığı yeni iş imkânları, gelir kaynakları, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik fırsatlar değerlendirilerek yeşil büyüme desteklenecektir.
110. Geri dönüşüm/geri kazanım ve toplama-ayırmaya konu atıkların sağlık, çevre, enerji perspektiflerinden değerlendirilerek ekonomiye kazandırılması sağlanacaktır.

2. Maliye Politikası

111. OVP döneminde maliye politikası; ülkemizin büyüme potansiyelinin artırılmasına, ekonomik istikrarın korunmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.
112. Harcamaların gözden geçirilmesi başta olmak üzere, kamu tasarruf-yatırım açığını azaltacak tedbirler alınacak, kamu kesimi borçlanma gereği kontrol altında tutulacaktır.

113. Harcamalarda özellikle büyümeyi destekleyecek kamu altyapı yatırımlarına, bölgesel kalkınmaya, eğitime, Ar-Ge desteklerine ve teşviklere öncelik verilecektir.

114. Kamu gelirlerinin sağlıklı ve sürekli kaynaklardan elde edilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

a. Kamu Harcama Politikası

115. Kamu harcama politikasının, orta vadeli bütçeleme yaklaşımı çerçevesinde, yürütülmesi esastır. Kamu kurum ve kuruluşları kendilerine tahsis edilen ödenekleri, yürüttükleri harcama programlarının etkinliğini ve gerekliliğini sorgulayarak belirlenen politika ve öncelikler doğrultusunda tanzim edeceklerdir.

116. Mevcut harcama programları gözden geçirilecek, önceliğini yitirmiş faaliyet ve projeler sonlandırılacaktır.

117. Yeni harcama programlarının bütçeye dâhil edilmesi sürecinde gelecekteki mali yükler dikkate alınacaktır.

118. Personel alımı kamu mali dengeleri gözetilerek sınırlandırılacaktır.

119. Kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecektir.

120. Bütçe hazırlık sürecinde, mal ve hizmet alımlarına yönelik ödeneklerin sıfır tabanlı bütçe ilkesiyle belirlenmesine özen gösterilecektir.

121. Kamu mali yönetimi ve denetiminde kullanılan bilgi teknolojileri altyapısının bütünlüğe hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

122. Kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik planlarının başta Kalkınma Planı olmak üzere üst politika belgeleriyle uyumu gözetilecek, stratejik plan ve performans programlarında yer alan amaç, hedef ve faaliyetler bütçe hazırlık ve uygulama sürecine daha etkin yansıtılacaktır.

123. Başta hizmet alımları olmak üzere kamu harcamalarına ilişkin karar alma sürecinde fayda-maliyet analizlerinden yararlanılacak, benzer ihtiyaçların ortak alım yöntemiyle tedariki yaygınlaştırılacaktır.

124. Kamu hizmet binası ve taşıt temini ile kullanımında esaslar belirlenecek, ihtiyaç uygunluk, maliyet ve etkinlik gözetilecektir.

125. Kamuda e-dönüşüm hızlandırılarak hizmet maliyetlerinin azaltılmasıyla birlikte hizmet kalitesi artırılacaktır.

126. Kamu Ar-Ge ödeneklerinin tahsisinde, özel kesim yatırımlarının yüksek dış ticaret açığı verilen sanayi kollarında üretime yönlendirilmesine öncelik verilecektir.

127. Tarımsal destekleme amacıyla tahsis edilen ödenekler; verimlilik ve katma değer artırılması hedefi çerçevesinde gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

128. Sosyal yardım ve hizmetlerin yerindeliği ve kalitesi artırılacak, bütüncül bir anlayış geliştirilecek ve bu alanda kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon sağlanarak mükerrerlikler önlenecektir.

129. Sağlık hizmetlerinin kalitesinden ödün verilmeksizin, gereksiz kullanımı önlemek üzere, ilaç, tıbbi cihaz ve tedavi harcamalarını daha akılcı hale getirilecektir.

130. Sağlık harcamalarının etkinliğinin artırılması çerçevesinde, sağlıklı yaşam kültürü ve sağlık okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik uygulamalar hayata geçirilecek ve aile hekimliği güçlendirilecektir.

b. Kamu Yatırım Politikası

131. Kamu yatırımları; büyümeye, bölgelerin gelişme potansiyellerini harekete geçirmeye, istihdamı ve ülke refahını artırmaya azami katkı sağlayacak alanlara yönlendirilecektir.

132. Kamu yatırımları, özel sektörün üretken faaliyetlerini destekleyecek nitelikteki altyapıya yönlendirilecek; bu kapsamda, demiryolu, liman, lojistik merkezi gibi alanlara özel önem verilecektir.

133. Kamu yatırım harcamalarında devam eden projelerden ekonomiye kısa sürede kazandırılabilir nitelikte olanlara öncelik verilirken, yeni projelerin başlatılmasında üretken sektörlerle azami katkıyı sağlayacak projelere ağırlık verilecektir.

134. Mevcut sermaye stokundan daha etkin yararlanmak amacıyla idame-yenileme, bakım-onarım ve rehabilitasyon harcamalarına ağırlık verilecektir.

135. Kamu yatırım harcamalarında bölgesel bazda GAP, DAP, KOP ve DOKAP eylem planları kapsamındaki yatırımlara öncelik verilecektir.

136. "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Cazibe Merkezleri Programı, Yatırım ve Destek Hamlesi" hayata geçirilerek bölgede yatırım, üretim ve istihdamın artırılması sağlanacak; terörün meydana getirdiği etkiler ortadan kaldırılacaktır. Bu kapsamda; Kalkınma Bankası, bölgede yapılacak yatırımları destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

137. KÖİ modeliyle yürütülenler dâhil olmak üzere, kamu yatırımlarında sektörel olarak; eğitim, sağlık, içme suyu ve kanalizasyon, bilim-teknoloji, ulaştırma ve sulama sektörlerine öncelik verilecektir.

138. KÖİ projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir.

c. Kamu Gelir Politikası

139. Kamu gelir politikaları bir yandan ihtiyaç duyulan gelirin sağlıklı ve sürekli kaynaklardan sağlanmasını gözetecek, diğer yandan gelir dağılımının iyileştirilmesi, kalkınmanın desteklenmesi, tasarrufların artırılması gibi ekonomik ve sosyal amaçlara katkı sağlayacaktır.

140. Vergi politikalarının tasarlanmasında ve uygulanmasında istikrar ve öngörülebilirlik esas alınacaktır.

141. Vergi politikası üretimin ve istihdamın artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, cari açıkla mücadele edilmesi, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, enerji verimliliğinin artırılması ile Ar-Ge, tasarım ve inovasyonun desteklenmesi konularında etkin bir araç olarak kullanılacaktır.

142. Vergilemede hizmet kalitesinin iyileştirilmesi suretiyle mükellef memnuniyetinin yükseltilmesi ve vergiye gönüllü uyumun artırılmasına yönelik politikaların uygulanması sürdürülecektir.

143. Vergi mevzuatının daha basit ve etkin hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

144. İstisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle oluşan vergi harcamaları analiz edilerek sonuçlara göre gerekli düzenlemeler yapılacak ve kamuoyu bilgilendirilmeye devam edilecektir.

145. Kayıt dışılıkla mücadele, ilgili taraflarla işbirliği içinde ve kararlılıkla devam ettirilecektir. Vergi kaybının yoğun olduğu alanlara yönelik özelliikli önlemler hayata geçirilecektir.

146. Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

147. Kamuya ait taşınmazların ekonomiye kazandırılmasına yönelik politikalar hayata geçirilecektir.

148. Mükelleflerin vergi yükümlülüklerini daha sağlıklı şekilde yerine getirebilmesini teminen gerekli yasal ve idari kolaylıklar sağlanacaktır.

ç. Kamu Borçlanma Politikası

149. Borçlanma politikası, makroekonomik dengelerin gözetilmesi, piyasa koşulları ile maliyet ve risk unsurlarını dikkate alarak para ve maliye politikalarıyla uyum içerisinde yürütülecektir.

150. Piyasa koşulları dikkate alınarak, borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden sabit faizli enstrümanlarla yapılması suretiyle döviz kuru ve faiz oranı riskleri; ortalama borçlanma vadelerinin uzatılması ve güçlü nakit rezervi tutulması suretiyle de likidite riskleri azaltılmaya devam edilecektir.

151. KÖİ modeliyle gerçekleştirilenler de dâhil olmak üzere kamu yatırımları kapsamında sağlanan garanti ve taahhütlerden kaynaklanan koşullu yükümlülüklerin borç stoku ve sürdürülebilirliği üzerinde oluşturabileceği risklerin izlenmesine ve yönetilmesine devam edilecektir.

152. Aktif borç yönetimi kapsamında, borç servisinin dönemler arası dengeli dağılımının sağlanmasına, ikincil piyasada fiyat etkinliğinin artırılmasına ve likidite priminin düşürülmesine yardımcı olunması amacıyla değişim ve geri alım ihaleleri yapılabilecektir.

153. İkincil piyasalarda sağlıklı bir getiri eğrisinin oluşturulması ve likiditenin artırılmasına yönelik olarak senetlerin azalan vadelerde yeniden ihraç edilmesi politikasına devam edilecektir.

154. Yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla yeni borçlanma araçlarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilecektir.

155. Tahvil/kira sertifikası piyasalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. Piyasa koşullarının uygun olması ve kurumsal yatırımcıların kalıcı bir talep göstermesi durumunda daha uzun vadelerde TL cinsi tahvil/kira sertifikası ihracı imkânları değerlendirilecektir.

156. Kira sertifikalarının yurtiçi piyasalarda düzenli ihraç edilmesine devam edilecektir.

157. Piyasa yapıcılığı sistemi sürdürülecektir.

158. Aylık olarak nakit girişleri ile çıkışları arasında gözlenebilecek geçici uyumsuzluğun giderilmesi amacıyla kısa vadeli Hazine bonoları ihraç edilebilecektir.

159. Tek Hazine Hesabı uygulamasının kapsamı genişletilerek kamu nakit yönetiminin etkinliği artırılacaktır.

d. Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi

160. Kamu idarelerinin bütçeleri, stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporları arasındaki ilişki güçlendirilecektir.

161. Stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme ve performans denetiminin merkezi uyumlaştırmasından sorumlu idareler arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.

162. Kamu personeline yönelik performans ölçüm sistemi geliştirilecektir.

163. Kamu idarelerinde, iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının stratejik yönetimin etkinliğini artıracak bir biçimde hayata geçirilmesine devam edilecektir.

164. Kamu idarelerinin stratejik, performans ve operasyonel hedeflerine yönelik risklerin etkin yönetimini sağlamak üzere Kamu Risk Yönetim Rehberi hazırlanacaktır.

165. Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve etkin bir dış denetimin sağlanması için Sayıştay'ın uygulama altyapısı güçlendirilecektir.

166. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uygulamada gözlemlenen eksiklikler çerçevesinde güncellenecektir.

167. Kamu döner sermaye kuruluşlarının açık, şeffaf ve hesap verebilir bir idari ve mali yapıda çalışmalarını sağlayacak döner sermaye reformu gerçekleştirilecektir.

e. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme

168. KİT'lerin kârlılık, verimlilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak işletilmesi esastır.

169. Fiyatlandırma başta olmak üzere KİT'lerin tüm işletmecilik politikaları, stratejik planlar ile genel yatırım ve finansman kararlarında öngörülen hedeflere ulaşacak şekilde belirlenecek ve etkin bir şekilde uygulanacaktır. KİT faaliyetleri, piyasa mekanizmasını bozucu etkiye neden olmayacak şekilde yürütülecektir.

170. KİT'lerde; yetkilendirmeyi, hesap verebilirliği, şeffaflığı, karar alma süreçlerinde etkinliği ve performans dayalı yönetimi esas alan stratejik yönetim anlayışı yaygınlaştırılacaktır.

171. KİT'ler faaliyetlerini stratejik planlar ve performans programlarına uygun olarak yürütecektir.

172. KİT'lerde iç kontrol sistemlerinin etkin bir şekilde işletilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

173. KİT'ler, sosyal amaçlı ve kamu yararına yönelik faaliyetler için mümkün olduğunca görevlendirilmeyecektir. Görevlendirmenin zorunlu olması durumunda oluşacak maliyet zamanında karşılanacaktır.

174. KİT'ler, teknolojik altyapılarını ve Ar-Ge faaliyetlerini geliştirerek katma değeri yüksek ürünlere odaklanacak, öncelikli olarak yerli enerji kaynaklarından faydalanacak ve ihracata yönelik yeni fırsatları değerlendirecektir.

175. KİT'lerde etkin istihdam politikası uygulamasına devam edilecektir.

176. Yurt içi ve yurt dışında petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine fayda-maliyet dengesi gözetilerek devam edilecek, linyit kömürü ve jeotermal gibi yerli kaynakların arama ve üretim faaliyetleri azami seviyeye çıkarılacaktır. Fayda-maliyet dengesi gözetilerek kaya gazı ve diğer yeni teknolojilere yönelik araştırma faaliyetleri yürütülecektir.

177. Özelleştirme uygulamaları, makroekonomik politikalar ve uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde belirlenmiş bir programa dayalı olarak sürdürülecektir. Özelleştirme uygulamalarında halka arz yönteminin kullanılmasına ağırlık verilecektir.

3. Ödemeler Dengesi

178. Yapısal reformların bütüncül olarak hayata geçirilmesiyle birlikte üretimin ithalata olan bağımlılığının azaltılması ve ihracatta yüksek katma değerli ürün çeşitlendirmesinin sağlanmasının yanı sıra cari açığın finansmanının istihdam ve katma değer oluşturan uluslararası doğrudan yatırımlarla ve uzun vadeli kaynaklarla karşılanması esastır.

179. Yeni yatırımlar ve imalat sanayiinde yaşanacak dönüşümlerle, orta ve yüksek teknoloji ürünlerin ihracat içerisindeki payının yükseltilmesi politikalarına devam edilecek ve bu ürünlerin üretimi ve ihracatının artırılmasını teminen yeni destek mekanizmaları oluşturulacaktır.

180. İthalata bağımlılığı ve teknoloji yoğunluğu yüksek olan sanayi girdilerinin yurt içinde üretilmesini sağlayacak yatırımlar ve AR-Ge faaliyetleri desteklenecektir.

181. İhracat destekleri, dış talebe uygun nitelik ve nicelikteki yüksek katma değerli ürünleri destekleyecek çerçevede yapılandırılacaktır.

182. Uluslararası marka oluşturulmasına yönelik desteklere devam edilecek, tanıtım ve pazarlama konusundaki destekler mal ve hizmet ihracatçılarının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.

183. Uluslararası doğrudan yatırımların yüksek teknoloji üretim alanlarına yönlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.

184. Ülkemizde üretimi mümkün olmayan stratejik hammadde ve girdiler ile rezervi kısıtlı olan doğal kaynakların yurt dışından uygun maliyetlerle tedarikini sağlamak için ülkemizdeki yerleşik sanayicilerin yurt dışında yapacakları yatırımlar desteklenecektir.

185. İhracata yönelik üretim yapan firmaların üretim kapasitelerinin yükseltilmesine yönelik orta-uzun vadeli yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçları finanse edilecektir.

186. Sanayinin ihtiyaç duyduğu girdilerin tedarikinde süreklilik ve güvenliğin sağlanması amacıyla hazırlanmış olan Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) Eylem Planı ülkemiz ihtiyaçlarına bağlı olarak önümüzdeki üç yıllık dönem için güncellenecektir.

187. Tüketime yönelik ihraç ürünlerinde özgün tasarım faaliyetleri özendirilecek, nitelikli tasarımcı yetiştirilmesi sağlanacak, firmaların söz konusu ürünlerle yurt dışına açılımı desteklenecektir.

188. Gümrük Birliği Anlaşması gözden geçirilerek ekonomik ve ticari ilişkiler derinleştirilecek ve Gümrük Birliği'nden kaynaklı asimetrik konuların çözümüne ilişkin AB ile müzakere edilecektir.

189. Serbest Bölgeler Kanunu ihtiyaçlar çerçevesinde gözden geçirilerek güncellenecektir.

190. Serbest ticaret anlaşmalarının ülke sayısı arttırılacak ve kapsamı genişletilerek diğer alanların yanı sıra hizmetler ile yatırımlara ağırlık verilecektir.

191. Başta AB ve ABD arasında görüşmeleri devam eden Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması başta olmak üzere ülkemizi doğrudan etkileyecek serbest ticaret anlaşmaları yakından takip edilecek ve gerekli tedbirler zamanında alınacaktır.

192. Bölgesel işbirlikleri ile ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmaları, tercihli ticaret anlaşmaları, hizmet ticareti anlaşmaları gibi anlaşmalar yoluyla ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirecek hukuki altyapı güçlendirilecektir.

193. İhracat hedeflerine ulaşılmasında lojistik yatırımlara öncelik verilecek, bu kapsamda özellikle büyük ölçekli konteyner limanları oluşturulacak, üretim bölgeleriyle limanlar arasındaki demiryolu ve karayolu bağlantıları tamamlanacaktır.

194. İthalattan kaynaklanan haksız rekabete karşı ticaret politikası savunma araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasına devam edilecektir.

195. Piyasa gözetimi ve denetim sisteminin etkinliği artırılarak ithal ve yerli ürünlerin teknik düzenlemelere uygun ve güvenli olmaları sağlanacaktır.

196. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde kaliteyi artıran ve yapı malzemelerinin ihracat potansiyelini yükselten faaliyetler desteklenecek ve hizmet gelirlerinin artırılması sağlanacaktır.

197. Yurt dışı teknik müşavirlik ve mühendislik hizmeti ihracatına yönelik desteklere devam edilecektir.

198. Yerli yatırımcıların yurt dışında haklarının teminat altına alınmasına ve korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır.

199. Turizm sektöründe hizmet kalitesini artıran, pazarlama kanallarını çeşitlendirerek üst gelir gruplarını hedef alan, koruma-kullanma dengesini gözetken, rekabet avantajına sahip turizm türlerini öne çıkaran bir yapı oluşturulacaktır.

200. Turizm yatırımlarının gelişmiş ve yoğun kullanıma konu olan yörelerin yanı sıra diğer alanlara da kaydırılarak çeşitlendirilmesine ve turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılmasına dönük politikalar uygulanacaktır.

201. Deniz turizminin yanı sıra başta sağlık turizmi olmak üzere termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, eko-turizm, yayla turizmi, kongre ve fuar turizmi gibi turizm türleri geliştirilecektir.

202. Yurt içinde üretilen ürün ve markaların daha fazla tercih edilmesi için tüketicilerin bilgi ve farkındalık düzeyi artırılacaktır.

203. İhracat politikasıyla uyumlu bir e-ihracat stratejisi hazırlanarak uygulamaya geçilecektir.

204. Hizmet ihracatını desteklemek amacıyla, 2023 Türkiye Hizmet İhracatı Stratejisi hazırlanacak ve uygulamaya konulacaktır.

205. Ülkemizin mevcut ihracat pazarlarındaki konumunun derinleştirilmesi ve pazar çeşitliliğinin sağlanması için ülke ve bölge stratejileri geliştirilecektir.

206. Ülkemizin yatırım ve sermaye malı ihracatında Eximbank yurtdışı alıcı kredisi programı uygulamaya konulacak, ihracatçılarımızın üstlendikleri risklerin Eximbank tarafından sigortalanmasını teminen destek sağlanacaktır.

207. Finansmana erişimde güçlük yaşayan ihracatçıların teminat bulmadaki sorunlarına çözüm sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir.

4. Para Politikası

208. Para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir.

209. Para politikası, finansal istikrarı da gözeterek ve fiyat istikrarını sağlama amacıyla çalışmamak kaydıyla büyüme ve istihdam politikalarını destekleyecektir.

210. Enflasyon hedeflemesi temel para politikası rejimi olmaya devam edecektir.

211. Enflasyon hedefleri, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından üç yıllık vadede belirlenmeye devam edilecektir.

212. Temel para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarının kullanılmasının yanı sıra zorunlu karşılık oranları ile Türk Lirası ve döviz cinsi likidite uygulamaları da kullanılmaya devam edilecektir.

213. Para politikasının hesap verebilirliğini ve şeffaflığını temin etmek amacıyla, enflasyon gerçekleştirmeleri, enflasyonu etkileyen unsurlar ve enflasyonun hedefle uyumlu seyretmesi için uygulanacak para politikası üçer aylık dönemlerde Enflasyon Raporu aracılığıyla kamuoyuna açıklanacaktır. Gerçekleşen enflasyonun yıl sonunda belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda Hükümete açık mektup yazılacaktır.

214. Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilecektir.

215. Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak döviz kurlarında sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda döviz satım ihaleleri yapılabileceği gibi spekülâtif davranışlar gözlenmesi durumunda piyasaya doğrudan müdahale edilebilecektir.

216. Piyasadaki döviz likiditesini dengelemek amacıyla gerektiğinde döviz alım ve satım ihaleleri esnek bir şekilde gerçekleştirilecektir. İhracat reeskont kredileri aracılığıyla rezerv biriktirmeye devam edilecektir.

217. Para politikasının operasyonel çerçevesindeki sadeleşme aktarım mekanizmasının etkinliğine katkıda bulunacaktır.

218. Para politikasında alınan kararlara ve uygulamasında kullanılan araçlara ilişkin iletişim kanalları güçlendirilecektir.

219. Tüketici fiyatları üzerinde önemli etkiye sahip gıda fiyatlarını yukarıya çeken yapısal nedenler analiz edilecek ve çözüm önerileri geliştirilecektir. Bu kapsamda Gıda Komitesi etkin bir şekilde çalışacaktır.

5. Mali Piyasalar

220. Mali piyasaların büyümeyi ve reel sektörü destekleyen, yurt içi tasarrufların artmasına katkı sağlayan, finansal ürün çeşitliliğine sahip, işlem maliyetlerinin düşük olduğu, yenilikçi, etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşturulması öncelikli hedefdir.

221. İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Kanunu çıkarılacaktır.

222. Bankacılık sektöründe uluslararası standartlar yakından takip edilecek, bu çerçevede yurtiçi düzenlemeler geliştirilecektir.

223. Yurt içi tasarrufların artırılması amacıyla birikimlerin uzun vadeli finansal araçlarına yönlendirilmesine ilişkin düzenlemelere devam edilecektir.

224. Altın olarak tutulan tasarrufların finansal sisteme çekilmesini daha cazip hale getirecek düzenlemeler yapılacaktır.

225. Hayat sigortaları ve vadesi bir yılı aşan özel sağlık sigortaları geliştirilecektir.

226. Faktoring, finansal kiralama ve finansman şirketlerinin kontrollü ve sağlıklı bir şekilde büyümesi ve finansal sektör içerisindeki paylarının artırılması sağlanacaktır.

227. Sermaye piyasası mevzuatında reel sektörün ihtiyaçlarını karşılayan, yenilikçi ve teknoloji odaklı girişimleri destekleyen düzenlemeler yapılacaktır.

228. Faizsiz finans ürünlerinin yaygınlaştırılması ve çeşitlendirilmesi sağlanacak, uluslararası standartlara uyum gözetilerek sektörün kurumsal ve hukuki altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir.

229. Yurt içi tasarrufların artırılması ve yatırımcı tabanının genişletilmesi, tüketici ve yatırımcıların finansal ürünlere, kavramlara ve risklere yönelik farkındalıklarının ve yetkinliklerinin artırılması amacıyla finansal eğitim yaygınlaştırılacaktır.

230. Finans sektöründeki tüketici ve yatırımcı hakları, kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde şeffaf, adil ve teşvik edici uygulamalarla güçlendirilecektir.

6. İstihdam Politikaları

231. Sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme anlayışı çerçevesinde, işgücünün niteliğini artırarak küresel piyasalarda rekabet edebilen bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

232. Değişen işgücü piyasası talepleriyle uyumlu bireyler yetiştirmeye yönelik olarak, temel ve mesleki eğitim reformu hayata geçirilecek ve çıraklık eğitimi zorunlu eğitim kapsamına alınacaktır.

233. Kadınlar ve engelliler başta olmak üzere, özel politika gerektiren grupların işgücüne ve istihdama katılımlarını artırmaya yönelik politikaların etkin bir şekilde uygulanmasına devam edilecektir.

234. Gençlerin becerilerinin artırılması ve işgücüne katılımlarının hızlandırılması politikası çerçevesinde genç istihdamı ve girişimciliğini destekleyecek politikalara devam edilecektir.

235. İşgücü piyasası aktörlerinin esnek çalışma biçimlerine uyumunu kolaylaştıracak mevzuat düzenlemeleri, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

236. Faaliyet alanları geçici iş ilişkisini de kapsayacak şekilde genişletilen özel istihdam bürolarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Söz konusu büroların faaliyetleri için etkin bir denetleme mekanizması oluşturulacaktır.

237. İş sağlığı ve güvenliği alanında denetimlerin daha etkin yürütülmesi sağlanacak ve başta yüksek riskli sektörlerde olmak üzere çalışma hayatında güvenlik kültürü yaygınlaştırılacaktır.

238. Sosyal yardım alan ve çalışabilir durumdaki kesimlerin üretken duruma getirilerek sürdürülebilir gelir elde edebilmelerinin sağlanması amacıyla aktif işgücü programları etkin bir biçimde uygulanmaya devam edilecektir.

239. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücrete karşı caydırıcı ve özendirici tedbirlerle mücadele edilerek kayıtlı çalışan sayısı artırılacak ve prim tabanı genişletilecektir.

240. İş Kanunu ekonominin ihtiyaçlarına göre gözden geçirilecektir.

Ek Tablo 1: Temel Ekonomik Büyüklükler

	2015	2016 ⁽¹⁾	2017 ⁽²⁾	2018 ⁽²⁾	2019 ⁽²⁾
BÜYÜME					
GSYH (Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	1.953	2.148	2.404	2.686	2.987
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	720	726	756	815	884
Kişi Başına Gelir (GSYH, Dolar)	9.257	9.243	9.529	10.164	10.926
GSYH (SAGP, Milyar Dolar) ⁽³⁾	1.543	1.602	1.696	1.817	1.949
Kişi Başına Gelir (SAGP GSYH, Dolar) ⁽³⁾	19.917	20.396	21.367	22.666	24.077
GSYH Büyümesi ⁽⁴⁾	4,0	3,2	4,4	5,0	5,0
Toplam Tüketim ⁽⁴⁾	5,1	5,8	3,8	4,5	4,4
Kamu	5,6	11,8	0,4	2,1	2,0
Özel	5,0	5,0	4,3	4,8	4,6
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı ⁽⁴⁾	3,9	0,1	5,1	5,2	5,5
Kamu	9,4	3,5	8,9	3,5	-2,7
Özel	2,4	-0,8	4,0	5,7	8,0
Toplam Yurtiçi Tasarruf / GSYH	14,3	13,5	14,6	15,5	16,0
Kamu	4,4	2,7	2,7	3,0	3,3
Özel	10,0	10,8	11,9	12,4	12,7
Toplam Tasarruf -Yatırım Farkı / GSYH ⁽⁵⁾	-4,0	-4,3	-4,3	-3,9	-3,6
Kamu	-0,6	-2,2	-2,4	-2,0	-1,3
Özel	-3,4	-2,1	-1,9	-2,0	-2,2
Toplam Nihai Yurtiçi Talep ⁽⁴⁾	4,8	4,4	4,1	4,6	4,6
Toplam Yurtiçi Talep ⁽⁴⁾	4,2	4,2	4,1	4,5	4,4
Net İhracatın Büyümeye Katkısı	-0,3	-1,1	0,2	0,4	0,5
İSTİHDAM					
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	77.738	78.559	79.366	80.159	80.936
İşgücüne Katılma Oranı (%)	51,3	51,8	52,3	52,9	53,5
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	26.621	27.216	27.948	28.741	29.534
İstihdam Oranı (%)	46,0	46,3	46,9	47,6	48,3
İşsizlik Oranı (%)	10,3	10,5	10,2	10,1	9,8
DIŞ TİCARET					
İhracat (fob) (Milyar Dolar)	143,8	143,1	153,3	170,0	193,1
İthalat (cif) (Milyar Dolar)	207,2	198,0	214,0	236,9	261,8
Ham Petrol Fiyatı - Brent (Dolar/Varil)	52,5	43,3	50,7	53,5	55,6
Enerji İthalatı (Milyar Dolar)	37,8	27,5	32,0	37,0	41,3
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-63,4	-54,9	-60,7	-66,9	-68,7
İhracat / İthalat (%)	69,4	72,3	71,6	71,8	73,7
Dış Ticaret Hacmi / GSYH (%)	48,8	47,0	48,6	49,9	51,4
Seyahat Gelirleri (Milyar Dolar)	26,6	18,6	23,5	27,0	27,7
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-32,2	-31,3	-32,0	-31,7	-31,2
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) ⁽⁵⁾	-4,5	-4,3	-4,2	-3,9	-3,5
Altın Hariç Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	-5,0	-4,8	-4,2	-3,8	-3,5
ENFLASYON					
GSYH Deflatörü	7,5	6,6	7,2	6,4	5,9
TÜFE Yıl Sonu % Değişme ⁽⁶⁾	8,8	7,5	6,5	5,0	5,0

Not: (1) Gerçekleşme tahmini, (2) Program, (3) OECD tanımlı, (4) Sabit fiyatlarla yüzde değişim, (5) Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır, (6) 2016-2019 dönemi rakamları Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

Ek Tablo 2: Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

	2015	2016 (GT)	2017 (P)	2018 (P)	2019 (P)
	(Milyar TL)				
Kamu Kesimi Genel Dengesi (KKG D)	-0,8	-36,3	-35,4	-38,4	-25,6
Genel Devlet	-2,4	-40,3	-40,0	-43,7	-29,2
Merkezi Yönetim Bütçesi	-23,5	-34,6	-46,9	-44,3	-40,1
Mahalli İdareler	-2,0	-10,4	-1,9	-8,1	2,0
Bütçe Dışı Fonlar	10,4	-4,4	-0,7	-0,2	0,1
İşsizlik Sigortası Fonu	11,7	9,9	10,4	9,8	9,8
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-9,2	-17,5	-19,0	-23,4	-28,8
Genel Sağlık Sigortası	10,7	17,5	19,0	23,4	28,8
Döner Sermayeli Kuruluşlar	-0,4	-0,8	-0,9	-0,9	-1,0
KİT'ler	1,6	4,0	4,6	5,3	3,6
Faiz Giderleri Hariç KKG D	54,5	18,3	25,5	27,3	51,0
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç KKG D	42,4	7,3	7,8	19,3	44,5
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Kamu Kesimi Genel Dengesi (KKG D)	0,0	-1,7	-1,5	-1,4	-0,9
Genel Devlet	-0,1	-1,9	-1,7	-1,6	-1,0
Merkezi Yönetim Bütçesi	-1,2	-1,6	-1,9	-1,6	-1,3
Mahalli İdareler	-0,1	-0,5	-0,1	-0,3	0,1
Bütçe Dışı Fonlar	0,5	-0,2	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,5	-0,8	-0,8	-0,9	-1,0
Genel Sağlık Sigortası	0,5	0,8	0,8	0,9	1,0
Döner Sermayeli Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
KİT'ler	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Faiz Giderleri Hariç KKG D	2,8	0,9	1,1	1,0	1,7
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç KKG D	2,2	0,3	0,3	0,7	1,5

(1) Kamu kesimi; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile GSS, fonlar, döner sermayeler, İşsizlik Sigortası Fonu ve KİT'lerden oluşmaktadır.

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program

Ek Tablo 3: Program Tanımlı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

	2015	2016 (GT)	2017 (P)	2018 (P)	2019 (P)
	(Milyar TL)				
Kamu Kesimi	13,7	-25,4	-14,7	-0,5	25,9
Genel Devlet	12,5	-29,1	-19,1	-5,7	22,4
Merkezi Yönetim Bütçesi	7,5	-20,2	-13,7	1,0	18,9
Mahalli İdareler	-1,2	-9,1	-5,3	-6,6	3,5
Bütçe Dışı Fonlar	0,8	-0,3	-0,6	-0,1	0,2
İşsizlik Sigortası Fonu	4,8	1,8	1,8	1,4	1,3
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-9,2	-17,5	-19,0	-23,4	-28,8
Genel Sağlık Sigortası	10,7	17,5	19,0	23,4	28,8
Döner Sermayeli Kuruluşlar	-0,8	-1,3	-1,4	-1,4	-1,5
KİT'ler	1,2	3,7	4,4	5,1	3,5
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Kamu Kesimi	0,7	-1,2	-0,6	0,0	0,9
Genel Devlet	0,6	-1,4	-0,8	-0,2	0,8
Merkezi Yönetim Bütçesi	0,4	-0,9	-0,6	0,0	0,6
Mahalli İdareler	-0,1	-0,4	-0,2	-0,2	0,1
Bütçe Dışı Fonlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,5	-0,8	-0,8	-0,9	-1,0
Genel Sağlık Sigortası	0,5	0,8	0,8	0,9	1,0
Döner Sermayeli Kuruluşlar	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	0,0
KİT'ler	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1

(1) Faiz gelirleri ve giderleri, özelleştirme gelirleri, kamu bankaları kâr payları ve bazı özellikli gelirler ile giderler hariç tutularak hesaplanmaktadır.

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program

Ek Tablo 4: Kamu Kesimine İlişkin Diğer Göstergeler

	2015	2016 (GT)	2017 (P)	2018 (P)	2019 (P)
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Kamu Harcanabilir Geliri	16,5	16,0	15,4	15,5	15,4
Kamu Tüketimi	-12,1	-13,3	-12,7	-12,5	-12,1
Kamu Tasarrufu	4,4	2,7	2,7	3,0	3,3
Kamu Yatırımı	-5,0	-4,9	-5,1	-5,0	-4,6
Kamu Tasarruf Yatırım Farkı	-0,6	-2,2	-2,4	-2,0	-1,3
Kamu Kesimi Özelleştirme Geliri	0,6	0,5	0,7	0,3	0,2
Vergi Yüğü (Sosyal Güvenlik Primleri Dâhil) (1)	29,8	30,4	30,8	30,5	30,2
Vergi Yüğü (Sosyal Güvenlik Primleri Hariç) (1)	21,5	21,5	21,9	21,8	21,6
AB Tanımlı Genel Devlet Borç Stoku	32,9	32,8	31,9	31,0	29,9

(1) Red ve iadeler hariçtir.

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program

Ek Tablo 5: Genel Devlet Dengesi (1)

	2015	2016 (GT)	2017 (P)	2018 (P)	2019 (P)
	(Milyar TL)				
Gelirler	799,2	899,0	994,9	1.083,6	1.184,8
Vergiler	418,7	462,2	526,9	585,5	644,5
Vergi Dışı Normal Gelirler	42,8	45,1	44,3	54,1	59,9
Faktör Gelirleri	112,7	131,4	130,1	135,6	143,7
Sosyal Fonlar	212,9	249,4	275,8	300,4	330,2
Özelleştirme Gelirleri	12,1	11,0	17,8	8,0	6,5
Harcamalar	801,5	939,3	1.034,9	1.127,3	1.214,0
Faiz Dışı Harcamalar	746,7	885,4	974,7	1.062,3	1.138,1
Cari Harcamalar	357,6	428,6	461,1	500,5	538,3
Yatırım Harcamaları	81,1	88,6	102,9	114,6	118,3
Transfer Harcamaları	362,8	422,1	470,9	512,1	557,4
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Harcamaları	54,9	54,0	60,2	65,0	75,8
Genel Devlet Dengesi	-2,4	-40,3	-40,0	-43,7	-29,2
Faiz Giderleri Hariç Denge	52,5	13,7	20,3	21,3	46,6
Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-14,4	-51,3	-57,7	-51,7	-35,7
Faiz Gid. ve Özelleştirme Gel. Hariç Denge	40,4	2,7	2,5	13,3	40,1
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Gelirler	40,9	41,9	41,4	40,3	39,7
Vergiler	21,4	21,5	21,9	21,8	21,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	2,2	2,1	1,8	2,0	2,0
Faktör Gelirleri	5,8	6,1	5,4	5,0	4,8
Sosyal Fonlar	10,9	11,6	11,5	11,2	11,1
Özelleştirme Gelirleri	0,6	0,5	0,7	0,3	0,2
Harcamalar	41,0	43,7	43,0	42,0	40,6
Faiz Dışı Harcamalar	38,2	41,2	40,5	39,6	38,1
Cari Harcamalar	18,3	20,0	19,2	18,6	18,0
Yatırım Harcamaları	4,2	4,1	4,3	4,3	4,0
Transfer Harcamaları	18,6	19,7	19,6	19,1	18,7
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Harcamaları	2,8	2,5	2,5	2,4	2,5
Genel Devlet Dengesi	-0,1	-1,9	-1,7	-1,6	-1,0
Faiz Giderleri Hariç Denge	2,7	0,6	0,8	0,8	1,6
Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-0,7	-2,4	-2,4	-1,9	-1,2
Faiz Gid. ve Özelleştirme Gel. Hariç Denge	2,1	0,1	0,1	0,5	1,3

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası, fonlar, döner sermayeler ve İşsizlik Sigortası Fonundan oluşmaktadır.

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program

Ek Tablo 6: Merkezi Yönetim Bütçesi

	2015	2016 (GT)	2017 (P)	2018 (P)	2019 (P)
	(Milyar TL)				
Harcamalar	506,3	581,1	645,1	694,6	750,6
Faiz Hariç Harcamalar	453,3	529,6	587,6	632,6	678,1
Faiz Giderleri	53,0	51,5	57,5	62,0	72,5
Gelirler	482,8	546,5	598,3	650,3	710,5
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	407,8	450,0	511,1	567,0	624,2
Diğer Gelirler	75,0	96,5	87,2	83,2	86,3
Bütçe Dengesi	-23,5	-34,6	-46,9	-44,3	-40,1
Faiz Dışı Denge	29,5	16,9	10,6	17,7	32,4
Program Tanımlı Harcamalar	453,3	529,6	587,6	632,5	678,1
Program Tanımlı Gelirler	460,8	509,3	574,0	633,6	697,0
Program Tanımlı Denge	7,5	-20,2	-13,7	1,0	18,9
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Harcamalar	25,9	27,0	26,8	25,9	25,1
Faiz Hariç Harcamalar	23,2	24,7	24,4	23,6	22,7
Faiz Giderleri	2,7	2,4	2,4	2,3	2,4
Gelirler	24,7	25,4	24,9	24,2	23,8
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	20,9	20,9	21,3	21,1	20,9
Diğer Gelirler	3,8	4,5	3,6	3,1	2,9
Bütçe Dengesi	-1,2	-1,6	-1,9	-1,6	-1,3
Faiz Dışı Denge	1,5	0,8	0,4	0,7	1,1
Program Tanımlı Harcamalar	23,2	24,7	24,4	23,6	22,7
Program Tanımlı Gelirler	23,6	23,7	23,9	23,6	23,3
Program Tanımlı Denge	0,4	-0,9	-0,6	0,0	0,6

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program